

Soevereinen en autonomen: hoe het complotdenken de rechtszaal betreedt

Itai Siegel*

Zogenaamde soevereinen en autonomen erkennen de gelding van het Nederlands recht niet, maar komen in toenemende mate hun soevereiniteit in de rechtszaal opeisen. Het recht biedt hun geen soelaas. Waar komen deze soevereinen vandaan en wat moet een rechter met hen aan? In dit artikel wordt uiteengezet hoe hun retoriek begrepen kan worden als complotdenken over het recht. Daarnaast wordt gereflecteerd op hun stellingname ten opzichte van de sociaalcontractleer en nader beschouwd hoe rechters met soevereinen om kunnen gaan.

* Mr. I.D. Siegel is promovendus bij de afdeling Encyclopedie van de Rechtswetenschap aan de Universiteit Leiden. Zijn promotieonderzoek richt zich op de invloed van complottheorieën op democratische processen en instituties.

1 Zo stelde autodidact en zelfverklaard rechtsfilosoof Michael van Leeuwen in een fascinerend debat gepubliceerd op het YouTube-kanaal van alternatief nieuwsplatform blckbx. 'Feit of fabel? Auteurs vs juristen. Debat "Ken uw recht"', www.youtube.com/@blckbx 2 mei 2023.

2 AIVD, *Anti-institutioneel-extremisme in Nederland. Een ernstige dreiging voor de democratische rechtsorde?*, Zoetermeer: AIVD 2023, p. 17. Ook: J. van Buuren, 'Breaking (with) the System', *Perspectives on Terrorism* 2023, afl. 17, p. 91.

3 Zie 'Melissa (48) geloofde dat ze autonoom kon worden en zit elf jaar later nog steeds in de schulden', *Pointer*, KRO-NCRV 17 september 2023. H. Kraak, "Autonome" burgers erkennen het gezag van de overheid niet. Maar daar heeft de overheid geen boodschap aan', *de Volkskrant* 16 augustus 2023.

1 Inleiding

Wist u dat u zich niet aan de wet hoeft te houden als u dat niet wilt? Dat de Nederlandse staat vergelijkbaar is met een carnavalsvereniging, waar u zich met vergelijkbaar gemak van uit kunt schrijven?¹ Dat u geen belasting meer hoeft te betalen, deurwaarders hoeft binnen te laten of een geldig rijbewijs hoeft te hebben bij het autorijden mits u de juiste juridische stappen neemt? Dit soort stellingen worden verdedigd door Nederlanders die zich 'soverein' of 'autonoom' noemen. Deze mensen geloven, op basis van alternatieve interpretaties van de geschiedenis, dat 'de Nederlandse overheid geen legitieme macht op hen uitoefent en dat de Nederlandse wet- en regelgeving niet op hen van toepassing is'.² Ik zal in deze bijdrage de term 'soverein' hanteren om personen te duiden die handelen naar soverein of autonoom gedachtegoed. Soevereinen

worden echter als radicaler gezien dan autonomen: soevereinen willen zich helemaal aan enige externe autoriteit onttrekken, terwijl autonomen nog wel van bepaalde overheidsvoorzieningen gebruik willen maken.³

Soevereinen of autonomen geloven dat 'de Nederlandse overheid geen legitieme macht op hen uitoefent en dat de Nederlandse wet- en regelgeving niet op hen van toepassing is'

Momenteel zijn in meerdere filmpjes, boeken, cursussen en chatrooms instructies te vinden over hoe personen zichzelf kunnen ontdoen van alle wettelijke plichten die

het Nederlands staatsburgerschap met zich brengt. De realiteit is echter anders. De door soevereinen aangedragen pseudorechtelijke argumenten vangen bot bij overheidsinstanties, personen in penibele situaties raken dieper in de schulden en instituties zoals de Belastingdienst, het Centraal Justitieel Incassobureau en de Rechtspraak moeten zich extra inspannen om deze idiosyncratische eisen op gedegen wijze af te wikkelen.⁴ Dit laatste heeft er recentelijk toe geleid dat de president van de Hoge Raad, Dineke de Groot, publiekelijk aan de alarmbel heeft getrokken over de duizenden brieven die de hoogste rechter in Nederland ontvangt van soevereinen die zich willen uitschrijven uit de Nederlandse staat.⁵

De argumentatie van soevereinen hult zich in quasi-juridisch en quasi-rechtsfilosofisch jargon en lijkt in toenemende mate een uitdaging te vormen voor belangrijke spelers in de rechtsstaat, waaronder rechters

De soevereinen schrijven niet alleen brieven, ze procederen ook. Rechters hebben zich recentelijk moeten buigen over opeisbaar geld uit een 'geboortetrust' van de niet-bestaande Trustbelastingdienst en het argument dat de Nederlandse staat geen legitimiteit meer kent sinds koningin Wilhelmina vluchtte naar Londen ten tijde van de Tweede Wereldoorlog.⁶ Een nadere bespreking van de verhouding tussen soevereinen en het recht is gepast. Hun argumentatie hult zich in quasi-juridisch en quasi-rechtsfilosofisch jargon en lijkt in toenemende mate een uitdaging te vormen voor belangrijke spelers in de rechtsstaat, waaronder rechters. In dit artikel zal derhalve beschreven worden hoe de stellingname van de Nederlandse soevereinenbeweging te begrijpen is vanuit een meta-juridisch perspectief.⁷ Dat het recht weinig met hun argumentatie kan is helder. Maar welke reflecties roept hun verschijning in de rechtszaal op over het recht?

Eerst zal in paragraaf 2 een voorbeeld van de retoriek van de soevereinen ontleed worden en uiteengezet worden hoe hun

stellingname als complotdenken over het recht te zien is. Vervolgens wordt beargumenteerd dat soevereinen niet enkel bezig zijn met het ontkennen van de gelding van het recht, maar in hun zoektocht naar radicale autonomie ook bezig zijn met het interpreteren van het recht. Hiertoe beoefenen ze een hermeneutiek van het wantrouwen. Deze interpretatiemethode, zo wordt in paragraaf 3 beschreven, is moeilijk te verenigen met concepties van het sociaal contract en de fundamenteën van ons rechtssysteem. Ten slotte wordt in paragraaf 4 gereflecteerd op de moeilijkheden die soevereinen meebrengen voor de rechtspraak.

2 Retoriek, complotdenken en hermeneutiek van de soevereinenbeweging

2.1 De retoriek van de soevereinenbeweging: een voorbeeld

De Nederlandse soevereinenbeweging is een groep mensen in Nederland die gelooft dat zij zichzelf kan onttrekken en heeft onttrokken aan de plichten van de Nederlandse wet.⁸ Een belangrijk argument waar soevereinen dit op baseren is de zogeheten dubbele geboorte: iemand wordt eerst geboren als mens ('vrij en soeverein mens van vlees en bloed' of een dergelijke verwoording),⁹ maar wordt vervolgens ook geboren als een juridisch subject wanneer diegene wordt ingeschreven in het geboorteregister en een BSN toegewezen krijgt. Deze tweede geboorte wordt door soevereinen als een 'juridische fictie' gezien waar iemand zich met de juiste juridische stappen van kan loskoppelen.¹⁰ In het verlengde hiervan ligt het idee van een gebrek in de (wils)overeenkomst met de Nederlandse staat: aangezien geen toestemming is gegeven voor onder andere deze 'juridische fictie', volgt daaruit dat de soevereine persoon volgens zichzelf gerechtigd is om zich niet onderworpen te achten aan Nederlandse wet- en regelgeving.¹¹

Aangezien in gewezen rechtspraak amper onderbouwing van deze argumentatie te vinden is, is het noodzakelijk om die onderbouwing op te diepen uit alternatieve bronnen. Er is geen hoogste, gezaghebbende tekst aan te wijzen voor het gedachtegoed van de soevereinen. Soevereinen halen veelal verschillende (internet)bronnen aan waarin soevereiniteit op diverse wijzen

4 'Melissa (48) geloofde dat ze autonoom kon worden en zit elf jaar later nog steeds in de schulden', *Pointer*, KRO-NCRV 17 september 2023. M. van der Kraan, 'Sovereine burgers doen niet meer mee. "Ze zien dit vaak als enige uitweg"', *Mare* 14 september 2023.

5 B. Zuidervaat, 'De autonome burger knipt zich los van Nederland', *Trouw* 2 december 2023.

6 Zie voor een overzicht L. de Boer, 'Soevereinen en autonomen in recht en rechtspraak', *NJB* 2024/254, p. 301-315. Ook: A. Engelfriet, 'Sovereine-mensentheorieën nu doorgedrongen tot Hoge Raad, natuurlijk wel afgewezen', *Ius Mentis* 10 oktober 2022.

7 Voor een juridisch overzicht van de argumentatie van soevereinen en autonomen, zie De Boer 2024.

8 Kraak 2023.

9 Zie bijvoorbeeld hof Arnhem-Leeuwarden 29 oktober 2021, ECLI:NL:GHARL:2021:10153, r.o. 2. Hof Arnhem-Leeuwarden 24 juli 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:6265, *Belastingblad* 2023/328, r.o. 4. Rb. Noord-Holland (ktr.) 21 februari 2023, ECLI:NL:RBNHO:2023:2287.

10 Kraak 2023. L. de Boer, 'Sovereiniteit, maskers en het sociaal contract: over het recht van de 'autonomen'', *NJB Blog* 28 augustus 2023.

11 L.J. Boone, 'De opkomst van soevereine en autonome belastingweigeraars in Nederland', *Belastingblad* 2023/217, p. 1435-1437.

Foto: Manon Heinsman | © Ars Aequi

wordt gerechtvaardigd.¹² Ter illustratie van een voorbeeld van hun retoriek wordt het soevereiniteitsdiscours van astroloog Karen Hamaker-Zondag in een interview in *De Andere Krant* uiteengezet.¹³

Er is geen hoogste, gezaghebbende tekst aan te wijzen voor het gedachtegoed van de soevereinen. Soevereinen halen veelal verschillende (internet)bronnen aan waarin soevereiniteit op diverse wijzen wordt gerechtvaardigd

¹² J.M. Berger, 'Without Prejudice: What Sovereign Citizens Believe', *GW Program on Extremism* 2016, p. 12. Kraak 2023.

¹³ *De Andere Krant* is een kritische, alternatieve krant die door onder andere *NRC* in verband is gebracht met het verspreiden van desinformatie en complottheorieën. Zie A. Kouwenhoven & W. Heck, 'Hoe Russische desinformatie hier in een gratis krant belandt', *NRC* 28 september 2020.

¹⁴ E. van Hamelen, 'Karen Hamaker: Hoe kun je "soverein" worden?', *De Andere Krant* 4 juli 2022.

Allereerst onderbouwt Hamaker-Zondag middels juridische bewoordingen een samenzwering op staatsniveau tegen haar burgers. Volgens haar heeft Washington DC zich als bedrijf in Engeland geregistreerd, waardoor de Amerikaanse federale regering niet onder *common law* valt maar onder 'het handelsrecht'. 'Wanneer een

land geen land is, maar een bedrijf, krijg je hele andere rechtszaken en een ander rechtssysteem', zo legt Hamaker-Zondag uit. Na het faillissement van de Amerikaanse staat begin twintigste eeuw sprongen bankiers uit Londen de Amerikaanse overheid bij, in ruil voor oprichting en controle van de Amerikaanse Federal Reserve. Alle bezittingen van elke Amerikaan werden echter als onderpand aan de Britse bankiers gegeven zonder dat de burgers dit wisten, aldus Hamaker-Zondag.¹⁴

Vanuit deze samenzwering wordt het argument van de dubbele geboorte geconstrueerd. In het handelsrecht mag een bedrijf – oftewel, de Amerikaanse federale regering – geen handeldrijven met een mens, maar enkel met een ander bedrijf, aldus Hamaker-Zondag. Dus moest een juridisch subject – ook wel de stroman genoemd – worden gecreëerd van de natuurlijke mens, zodat het bedrijf Amerika belasting mocht heffen. Vandaar de registratie van geboortes middels een geboorteakte, vandaar de dubbele geboorte. Nederland is ook in de jaren dertig failliet gegaan en heeft exact hetzelfde

systeem overgenomen. Het bewijs hiervoor is volgens Hamaker-Zondag te zien aan de blauwe envelop van de Belastingdienst. ‘Je naam en adres staan in hoofdletters geschreven. Hij is dus niet aan jou als mens geadresseerd, maar aan je stroman’.¹⁵

Het belang van het intrekken van wils-overeenstemming bij verhoudingen met de staat legt Hamaker-Zondag tevens uit. Door het stroman-systeem bezit elke Nederlandse staatsburger feitelijk niets meer, aldus Hamaker-Zondag. De hoge heren van de Rechtspraak, de regering, burgemeesters en het koningshuis zijn met dit systeem bekend, maar de burgers nog niet. En iedereen gaat hiermee akkoord door niet tegen alle contracten – belasting, toeslagen en andere verplichtingen – tussen het bedrijf Nederland en de stroman in te gaan. Want: ‘wie zwijgt, stemt toe’.¹⁶

Volgens Hamaker-Zondag geldt überhaupt voor een soeverein mens een ander rechtssysteem dan het Nederlandse rechtssysteem. Soevereinen vallen namelijk onder ‘natural law’. Dit houdt een quasireligieus rechtssysteem in dat ‘uitgaat van waarheid’, waarin de soeverein zich moet inzetten voor vrede, anders is diegene net zo ‘strafbaar’ als ieder ander, aldus Hamaker-Zondag.¹⁷ Ook de zogeheten geboortetrust is terug te vinden in de retoriek van Hamaker-Zondag. Een geboorteakte is namelijk een waardepapier waarmee banken naar het IMF kunnen gaan om 1 miljoen dollar te ontvangen. Met de juiste juridische stappen kan de soeverein afdwingen dat diens schulden betaald worden vanuit dit waardepapier.¹⁸

Opmerkelijk is dat de claims die Hamaker-Zondag maakt, bijna allemaal terug te vinden zijn in de claims van de Amerikaanse Sovereign Citizen Movement.¹⁹ Handelsrecht, gebrek aan wilsovereenstemming, de juridische persoon als stroman en de geboorteakte als waardepapier: deze claims kennen allemaal een lange geschiedenis in de Verenigde Staten, veelal gepropageerd door extreem libertair-conservatieve groepen met een racistische of antisemitische achtergrond.²⁰ De argumenten lijken dan ook een trend te zijn die uit de Verenigde Staten is komen overwaaien. In de VS is de soevereinenbeweging geschat op driehonderdduizend mensen en zijn er reeds talloze gevallen bekend van gewelddadige incidenten tussen ‘SovCits’ en politie.²¹ Daarnaast zijn vergelijkbare bewegingen

in ten minste 26 landen actief, zoals de Franse One Nation-beweging en de Duitse Reichsbürger-beweging.²²

De overtuigingen van de soevereinen hebben geleid tot een variëteit aan opvallende manieren waarmee gepoogd wordt om afstand te nemen van de Nederlandse overheid. Zo worden er – zonder succes – brieven naar de Hoge Raad, de Kiesraad en andere instanties gestuurd met de verklaring dat ze ‘een mens van vlees en bloed’ zijn. Daarnaast zijn op meerdere websites handleidingen, cursussen en zelfs nep-diplomatenpaspoorten en ambassadeursbordjes te koop waarmee de benodigde loskoppeling bewerkstelligd zou kunnen worden.²³ Ook de Nederlandse rechter heeft zich over eisen van soevereine burgers moeten buigen, waarin zij menen geen overeenkomst te hebben gesloten met de overheid om inkomstenbelasting, premies of verkeersboetes te betalen of dat zij recht hebben op het geld van hun geboortetrust.²⁴ Het sovereinendiscours, waar het verhaal van Hamaker-Zondag een voorbeeld van is, heeft daarmee dus ook de rechtszaal bereikt.

Achter de diverse (pseudo)juridische eisen van de soevereinen staat een element centraal: complotdenken. Voor de soevereinen is de staat in essentie een kwaadaardige, machtige elite, die in het geheim samenzweert om de bevolking te onderdrukken

2.2 De sovereiniteitsargumentatie als complotdenken begrepen

Achter de diverse (pseudo)juridische eisen van de soevereinen staat een element centraal: complotdenken.²⁵ Voor de soevereinen is de staat in essentie een kwaadaardige, machtige elite, die in het geheim samenzweert om de bevolking te onderdrukken. Dit is een prototypisch voorbeeld van complotdenken.²⁶ De soeverein wordt onderworpen aan een kwaadaardig regime met een illegitiem rechtssysteem als handhavend middel. Deze overtuigingen zijn tevens duidelijk terug te vinden in de uitleg van Hamaker-Zondag. De staat creëert achter de rug van de bevolking

15 Van Hamelen 2022.

16 Van Hamelen 2022.

17 De tien geboden of andere Bijbelse voorschriften worden als regels gezien, of andere ‘hogere’ normenstelsels uit religieuze of spirituele hoek. Zie als voorbeeld van deze rechtvaardiging voor soevereiniteit het pseudorechtelijke boek: M. van Leeuwen, *Ken uw Recht*, Amsterdam: BF Uitgeverij 2023, p. 14-18.

18 Van Hamelen 2022.

19 Berger 2016, p. 4-6.

20 Berger 2016, p. 7-12. E. Hodge, ‘The Sovereign Ascendant: Financial Collapse, Status Anxiety, and the Rebirth of the Sovereign Citizen Movement’, *Frontiers in Sociology* (76) 2019, afl. 4, p. 2-3.

21 Hodge 2019, p. 2-3. C.E. Loeser, ‘From Paper Terrorists to Cop Killers: The Sovereign Citizen Threat’, *North Carolina Law Review* (93) 2015, afl. 4, p. 1106-1139.

22 C.M. Sarteschi, ‘The Law Doesn’t Apply to Me. The Spread of the Sovereign Citizen Movement Around The World’, *International Center for the Study of Violent Extremism* 14 april 2022, <https://icsve.org/this-law-doesnt-apply-to-me/>.

23 V. Janssen, ‘Ik word autonoom!’, *De Limburger* 28 oktober 2023.

24 Zie Boone 2023 en De Boer 2023 voor beschrijvingen van enkele van deze rechtszaken.

25 Berger 2016, p. 7. Zie ook: M. Shermer, *Conspiracy. Why the rational believe the irrational*, Baltimore: Johns Hopkins University Press 2022, p. 109.

26 Voor een definitie van complotdenken, zie K.M. Douglas e.a., ‘Understanding Conspiracy Theories’, *Advances in Political Psychology* (40) 2019, afl. S1, p. 4: “Conspiracy theories” are attempts to explain the ultimate causes of significant social and political events and circumstances with claims of secret plots by two or more powerful actors’.

- 27 M. Butter, 'Conspiracy Theories as Populist Counter-Narratives', in: G. Mackenthun & J. Dosch (red.), *Subversive Semantics in Political and Cultural Discourse*, Bielefeld: transcript Verlag 2023, p. 21-45.
- 28 Butter 2023, p. 28. Zie ook: J. Byford, *Conspiracy Theories. A Critical Introduction*, Hampshire: Palgrave Macmillan 2011, p. 82-83.
- 29 R. Hofstadter, *The Paranoid Style in American Politics and Other Essays*, New York: Vintage 1967, p. 36-38.
- 30 Rb. Noord-Holland (ktr.) 15 juni 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:5164, *Prg.* 2022/299. Zie ook hof Amsterdam 31 augustus 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:2770, *NTFR* 2023/2122, m.nt. C.M. Dijkstra, r.o. 5.1.1.
- 31 Rb. Overijssel 15 maart 2022, ECLI:NL:RBOVE:2022:715, *Belastingblad* 2022/174, r.o. 2.
- 32 Rb. Noord-Holland (ktr.) 15 juni 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:5164, *Prg.* 2022/299.
- 33 Rb. Overijssel 15 maart 2022, ECLI:NL:RBOVE:2022:715, *Belastingblad* 2022/174, r.o. 2.
- 34 Hof Arnhem-Leeuwarden 24 juli 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:6265, *Belastingblad* 2023/328, r.o. 2.
- 35 D.J. Netolitzky, 'A Revolting Itch: Pseudolaw as a Social Adjuvant', *Politics, Religion & Ideology* (22) 2021, afl. 2, p. 175-176.
- 36 C. Ward & D. Voas, 'The Emergence of Conspiratoriality', *Journal of Contemporary Religion* (26) 2011, afl. 1, p. 103-121.
- 37 D. Levin, 'When Good Lockeans Go Bad: Common Law Courts, the Classical Liberal Tradition, and Resistance to the Modern Administrative State', *Polity* (34) 2001, afl. 2, p. 141-162.
- 38 C.W. Maris & F.C.L.M. Jacobs, *Recht, Orde en Vrijheid*, Deventer: Wolters Kluwer 2022, p. 387-391. Zie ook P. Ricœur, *Hermeneutics and the Human Sciences*, Cambridge: Cambridge University Press 1981, p. 43: 'hermeneutics is the theory of the operations of understanding in their relation to the interpretation of texts'.
- 39 Maris & Jacobs 2022, p. 396, 394.
- 40 Maris & Jacobs 2022, p. 396, 394.
- 41 Gebaseerd op de terminologie van de Franse filosoof Paul Ricœur. Zie: P. Ricœur, *Freud and Philosophy. An Essay on Interpretation*, New Haven, CT: Yale University Press 1970, p. 28, 32-35. Zie ook: J. Harambam, *Contemporary Conspiracy Culture. Truth and Knowledge in an Era of Epistemic Instability*, Abingdon: Routledge 2020, p. 213-217.

om juridische ficties, de staat ontzegt de bevolking het geld van de geboortetrust waar zij recht op heeft, de staat ontnemt de bevolking zonder toestemming belastingcenten: de essentie is dat de staat in het geheim samenzweert om de bevolking onder de duim te houden.

De complotretoriek waar de soevereinen zich op baseren heeft een structuur die doet denken aan het populisme.²⁷ Net als de populist reduceert de soeverein complexe politieke discussies tot een binaire positie van een kwaadaardige elite en een onderdrukt volk. Ook is bij beiden een zogeheten 'Manicheïstisch wereldbeeld' te vinden, oftewel een beeld waarin een strijd woedt tussen goed en kwaad op het hoogste niveau.²⁸ De staat is misdadig en onrechtmatig, daar moet nu wat aan gebeuren: hierin overlappen de soeverein en de populist.

Complottheorieën vallen meestal niet compleet uit de lucht, maar zijn veelal gebaseerd op daadwerkelijke feiten of gebeurtenissen. De conclusies die aan deze feiten worden verbonden maken echter gebruik van een soort verbeeldingssprong om de samenzwering te onderbouwen, aldus historicus Richard Hofstadter.²⁹ De uitleg van Hamaker-Zondag staat vol met deze verbeeldingssprongen. Omdat bij correspondentie van de Belastingdienst een naam in hoofdletters geschreven staat (feit), kan worden geïnduceerd dat een juridisch fictionele stroman wordt geadresseerd (sprong). Eenzelfde logica is ook in de argumentatie van de soevereinen in de rechtszaal te vinden. Het is inderdaad een feit dat koningin Wilhelmina niet in Nederland was ten tijde van de Tweede Wereldoorlog.³⁰ Ook is het zo dat de soevereine burger nooit expliciet toestemming heeft gegeven aan de overheid om bijvoorbeeld belasting te heffen.³¹ De argumentatieve sprong dat daarom de Grondwet niet langer geldig is,³² of dat een heffingsambtenaar jaren onrechtmatig belasting heeft geïnd,³³ vindt echter geen weerklink in het recht, maar alleen in de verbeelding van de soeverein.

Ook is er een quasi-rechtsfilosofisch en spiritueel element te vinden in de argumentatie van de soevereinen. Door in verbintenis te staan met *natural law* (of 'bovenliggende allodiale (zonneleen) recht', zoals door een betrokkene wordt aangevoerd),³⁴ kunnen de ware geldende rechtsregels worden ontdekt. Het zijn deze regels waaraan de soeverein zich behoort

te houden.³⁵ De Nederlandse wet is hier uiteraard aan ondergeschikt. U als natuurlijk mens bent soeverein, de staat belemmert u daarin. Hier zien we de logica van *conspirituality*, oftewel de samensmelting van complotdenken met spiritualiteit,³⁶ toegepast als een doorgeslagen, natuurrechtelijke lezing van wat recht is. *Conspirituality* wordt zo aangewend om een radicale vorm van individualisme boven het recht te plaatsen.³⁷

Ondanks hun ontkenning van de gelding van het recht op henzelf, pogen de soevereinen deze ontkenning middels het recht bij de rechter af te dwingen

2.3 Hermeneutiek van het wantrouwen
Ondanks hun ontkenning van de gelding van het recht op henzelf, pogen de soevereinen deze ontkenning middels het recht bij de rechter af te dwingen. Soms noodgedwongen, soms uit eigen beweging bargumenteren zij bij de rechter wat volgens de logica van het soevereiniteitsdenken hun rechtens toekomt. Soevereinen doen dus aan een vorm van hermeneutiek van recht, oftewel aan manieren om juridische bronnen te interpreteren.³⁸ De methode van de jurist en de soeverein zijn hierin in beginsel gelijk: beiden interpreteren het recht als 'een symbolisch samenhangend geheel' en brengen deze abstracte regels in verband met concrete gevallen.³⁹ Waar de jurist echter kijkt naar hoe het recht kan bijdragen aan het vinden van oplossingen voor juridische geschillen en, in bredere zin, aan normen binnen het recht als cultuurproduct voor een rechtvaardiger samenleving – 'als richtlijn voor een levenspraktijk'⁴⁰ – is de soeverein bezig met het recht dusdanig te interpreteren dat zij zichzelf buiten de gelding van het recht kan plaatsen.

Hier zien we een onderscheid tussen de hermeneutiek van het vertrouwen en van het wantrouwen.⁴¹ De rechtswetenschapper is een vertegenwoordiger van het eerste: hij of zij vertrouwt op de duidelijke betekenis van geschreven bronnen van het recht en interpreteert de onderlinge verbanden en betekenissen die in het recht besloten zitten. Er wordt als deelnemer aan het rechtssysteem meegedacht met

de interne logica van het recht en middels verschillende interpretatiemethodes – de methoden van Scholten en Dworkin zijn alom bekend – beargumenteerd wat de betekenis van het recht *in abstracto* en *in concreto* is.⁴² De soeverein bedient zich daarentegen van hermeneutische methodes van het wantrouwen.⁴³ het recht moet niet geïnterpreteerd worden naar haar praktische betekenis, maar naar hetgeen het symbolisch geheel onderdrukt of verbergt. Het rechtssysteem is een symbolische verhulling van de werkelijkheid die erachter schuilt, namelijk dat de staat eigenlijk geen gezag heeft om recht op te leggen en te handhaven.

De hermeneutiek van het wantrouwen van de soevereinen heeft dus een paradoxale relatie met het rechtssysteem waaraan de soeverein zich probeert te onttrekken.⁴⁴ Soevereinen maken gebruik van interpretaties van het in Nederland geldende recht om hun samenzweringsbeelden te rechtvaardigen. Soevereinen hebben de term ‘natuurlijk persoon’, zoals genoemd in artikel 1.1 van de Wet inkomstenbelasting 2001, niet op zichzelf van toepassing willen laten verklaren,⁴⁵ gesteld dat ‘de Grondwet [...] niet langer geldig [is] nadat koningin Wilhelmina in mei 1940 Nederland verliet’⁴⁶ of de structuur en betekenis van het recht anderszins zo geïnterpreteerd dat de wil van de soeverein wet is.⁴⁷ Het recht wordt zo geïnterpreteerd dat haar schijn zou bedriegen en dat middels de ‘juiste’ interpretatie ontdekt kan worden dat het recht juist geen gelding heeft. Met deze interpretatie beoogt de soeverein haar doel van werkelijke vrijheid – soevereiniteit, autonomie – te bereiken.

Het recht is voor de soeverein niets meer dan een versluierd en illegitiem middel van repressie – en die gedachte is het uitgangspunt voor de interpretatie van datzelfde recht

Hoe kan het geheel van geldende rechtsregels zo worden gelezen dat er een rechtvaardiging bestaat om jezelf aan de gelding van het recht te onttrekken? Deze vorm van hermeneutiek is verge-

lijikbaar met hoe complotdenkers allerlei teksten en symbolen in het dagelijks leven interpreteren. Niets is wat het lijkt, aldus de complotdenker.⁴⁸ Een foto van Rutte met twee vingers in de lucht is bewijs voor zijn deelname aan een ‘New World Order’, de getallen van de partij D66(6) zijn een symbool van de duivelse aard van de partij en de condenssporen van vliegtuigen zijn eigenlijk gevuld met chemicaliën voor biologische oorlogsvoering. Zo is ook het recht in haar gebruikelijke toepassing slechts een schijn voor een complot van een illegitieme overheid op de van haar vrijheid beroofde soeverein. Het recht is voor de soeverein niets meer dan een versluierd en illegitiem middel van repressie – en die gedachte is het uitgangspunt voor de interpretatie van datzelfde recht.

3 De soeverein en het sociaal contract

Het complotdenken van de soevereinen over het recht botst bij democratische rechtsstaten met de sociaalcontractleer waarop de legitimiteit van rechtssystemen is gefundeerd. Het sociaal contract wordt in deze bijdrage begrepen als een hypothetische overeenkomst tussen de staat en haar burgers, waarmee op rationele gronden de handhaving van (rechts)normen door de staat kan worden gelegitimeerd. In deze bijdrage zal geen overzicht en vergelijking van sociaalcontractstheorieën gegeven worden. Wel kan worden opgemerkt dat de vraag hoe een overheid de legitieme aanwending van dwangmiddelen verzoent met de bescherming van individuele vrijheid een van de essentiële kwesties is van de politieke filosofie.⁴⁹ De gehele sociaalcontractleer gaat hier in wezen over.

Zoals gezegd lijkt de verhouding tussen soevereinen en het recht paradoxaal: zij hebben geprofiteerd van de voorzieningen voortgekomen uit de rechtsorde en beroepen zich bovendien op recht bij de rechter, terwijl zij de gelding van dit recht op zichzelf afwijzen. Maar, zoals rechtsgeleerde Luuk de Boer opmerkt, een dusdanige inconsequentie is inherent aan een basale spanning tussen de gelding van recht en individuele vrijheid. De soevereinen hebben dus een wezenlijke zwakke plek bij sociaalcontractstheorieën weten aan te wijzen, aldus De Boer, namelijk de gelding van recht zonder expliciete instemming.⁵⁰ Om dit bij de rechter aan te vechten hebben de soevereinen echter geen andere

⁴² Maris & Jacobs 2022, p. 391-396.

⁴³ Het begrip ‘hermeneutiek van het wantrouwen’ is bekend binnen de Amerikaanse *critical legal studies*, zoals bij de *critical legal theorist* Duncan Kennedy. Kennedy geeft echter een andere invulling aan dit begrip. Hij stelt dat hedendaagse elitaire juristen een hermeneutiek van wantrouwen aanwenden om de ideologische motieven van hun opposenten te belichten, terwijl de eigen interpretaties zogenaamd ideologieloos zijn. Een interessante kritiek om ook bij dit artikel in het achterhoofd te houden. D. Kennedy, ‘The Hermeneutic of Suspicion in Contemporary American Legal Thought’, *Law and Critique* (25) 2014, p. 91-139.

⁴⁴ Voor meer over pseudorecht, zie het werk van Donald Netolitzky. Bijvoorbeeld: D.J. Netolitzky, ‘The Perfect Weed for his Spoiling Soil: The Ideology, Orientation, Organization, Cohesion, Social Control, and Deleterious Effects of Pseudolaw Social Constructs’, *International Journal of Coercion, Abuse, and Manipulation* 2023, afl. 6, p. 1-20.

⁴⁵ Hof Arnhem-Leeuwarden 21 juli 2020, ECLI:NL:GHARL:2020:5635, *NLF* 2020/1758.

⁴⁶ Rb. Noord-Holland (ktr.) 15 juni 2022, ECLI:NL:RBNHO:2022:5164, *Prg.* 2022/299. Zie ook hof Amsterdam 31 augustus 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:2770, *NTFR* 2023/2122, m.nt. C.M. Dijkstra, r.o. 5.1.1.

⁴⁷ Beroepen op het EVRM, UVRM of IVPBR worden hiertoe niet geschuwd, zie Rb. Noord-Holland 16 augustus 2013, ECLI:NL:RBNHO:2013:10915, *V-N Vandaag* 2013/2565.

⁴⁸ Harambam 2020, p. 213-217.

⁴⁹ Zie bijvoorbeeld A. Sharon, ‘Domination and the Rule of Law’, in: D. Sobel, P. Vallentyne & S. Wall (red.), *Oxford Studies in Political Philosophy*, Oxford: Oxford University Press 2016, p. 128-129.

⁵⁰ De Boer 2023.

middelen voorhanden dan het recht. Want: 'de soevereiniteit en autonomie van de soevereinen kan slechts in het recht gevonden worden en heeft slechts betekenis indien zij door het recht wordt gegarandeerd'.⁵¹

Oftewel, de maximaal mogelijke autonomie van de soeverein is enkel te vinden binnen de grenzen van de wet en wordt dus verzekerd alsmede begrensd door het recht,⁵² ongeacht diens (on)rechtvaardigheidsgevoel. Elke interpretatie van soevereiniteit of autonomie vereist burgerschap.⁵³ Deze juridisering vindt plaats ten behoeve van een politiek-filosofische legitimering van hoe wij willen dat een samenleving eruit ziet, bijvoorbeeld de bescherming van Rawls' principes van gelijke vrijheid en eerlijke gelijkheid van kansen.⁵⁴ Het recht dient hiertoe als een op de rede gestoelde codificatie van deze normen om een samenleving mogelijk te maken.⁵⁵ Dit betekent ook dat, binnen het recht, er geen ruimte bestaat voor een vorm van interpretatie van het recht die zijn eigen gelding ontzegt. Net zoals de staat in haar machtsuitoefening onderworpen is aan de *rule of law*, laat het recht een mate van persoonlijke autonomie die de gelding van het recht ontkent niet toe. De hermeneutiek van wantrouwen heeft binnen de rationaliteit van het recht geen plaats.

Maar wat als iemand het niet eens is met de politiek-filosofische legitimering van zijn staat met de bijbehorende rechtsregels? Als zijn autonomie volgens hem op ondraaglijke wijze wordt ingeperkt en de rechter zijn soevereine interpretaties van het recht links laat liggen? Zit er dan niks anders op dan overgeleverd te zijn aan het in zijn ogen irrationele recht, waardoor recht voor hem gereduceerd is 'tot de angst voor het gebruik van geweld door de staat'?⁵⁶ Ter verdieping van de sociaalcontract-analyse van De Boer is de benadering van rechtsfilosoof Kwak passend. Kwak stelt dat een ervaring van 'subjectieve soevereiniteit' nodig is om een reductie van recht tot beangstigend machtsmiddel te voorkomen. Hiermee wordt niet soevereiniteit in de zin van 'eigen wil is wet' bedoeld, maar als een nodig onderdeel van de soevereiniteit van een democratische rechtsstaat, gedragen door een democratisch ethos. Oftewel, de waarden die ten grondslag liggen aan geldende rechtsnormen van een staat moeten daadwerkelijk gedragen worden door degenen die onderworpen

zijn aan deze rechtsnormen.⁵⁷ Wanneer rechtsnormen niet als blinde machtsmiddelen worden gezien, maar als bronnen van inspiratie en identificatie, aldus Kwak, kan het recht zijn legitimiteit blijven verdienen.⁵⁸ Het recht hoort zich daartoe responsief op te stellen ten opzichte van veranderlijke, heersende maatschappelijke waarden en doelen.

Geloven soevereinen werkelijk niet meer in de waarden van de democratische rechtsorde, of kan de rechtsorde haar 'subjectieve soevereiniteit' van deze burgers terugwinnen? Blijven de soevereinen volharden in hun staatsafwijzende houding, of kan de rechtsorde hen het benodigde verhaal bieden voor een mildere perceptie van het recht? Deze vragen vereisen meer empirisch onderzoek naar wat soevereinen tot hun overtuigingen brengt, alsmede wat hen weer van deze overtuigingen afbrengt. Binnen de sociale psychologie is reeds veel onderzoek gedaan naar de aantrekkingskracht van complottheorieën in algemene zin. Kort gezegd zijn er drie motivaties te identificeren voor complotdenken.

Complottheorieën behelzen een verleidelijke manier van denken die zich soms moeilijk laat verenigen met een democratisch ethos

Allereerst bestaat er een epistemologische motivatie tot complotdenken. Mensen vervallen tot complotdenken wanneer onzekere of complexe situaties zich voordoen, zoals een val van een kabinet of de uitbraak van een oorlog, en zij willen begrijpen hoe deze situatie heeft kunnen ontstaan. De alomvattende, gesloten geformuleerde verklaringen van complottheorieën kunnen gemakkelijker verklaren waarom deze situaties zich voordoen dan de complexiteit van de sociale en politieke werkelijkheid.⁵⁹ Daarnaast spelen existentiële motieven een belangrijke rol. Bij existentiële angst, machteloosheid of maatschappelijke of persoonlijke crisisperiodes, kunnen complottheorieën controle en verlichting bieden.⁶⁰ Zeker als deze theorieën meer zekerheid en veiligheid bieden dan verklaringen van bijvoorbeeld de overheid.⁶¹ Ten slotte spelen sociale motivaties een rol. Geloof in complottheorieën behelst ook aansluiting met anderen die

51 De Boer 2023.

52 Bij filosofen zoals Spinoza en Hume is deze gedachte ook te vinden, echter met minder nadruk op de rol van het recht in het begrenzen van vrijheid maar juist op de vrijwillige bijdrage van burgers aan recht dat maatschappelijke waarden of conventies behelst. Zie voor een uitgebreidere uitleg in het kader van belastingsplicht: H. Gribnau & C. Dijkstra, 'Social Contract and Beyond: Sociability, Reciprocity and Tax Ethics', in: R.F. van Brederode (red.), *Ethics and Taxation*, Singapore: Springer 2020, p. 47-90.

53 De Boer 2023.

54 A.J. Kwak, 'Soevereiniteit met recht en rede', in: G. Molier & T. Slootweg (red.), *Soevereiniteit en recht. Rechts-filosofische beschouwingen*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 56. R.J. Arneson, 'Justice after Rawls', in: R.E. Goodin (red.), *The Oxford Handbook of Political Science*, Oxford: Oxford University Press 2009, p. 112.

55 Kwak 2009, p. 69.

56 Kwak 2009, p. 76.

57 Vgl. Hart's 'rule of recognition'. H.L.A. Hart, *The Concept of Law*, Oxford: Clarendon Press 1994, p. 94-110.

58 Kwak 2009, p. 76-83. Zie ook P. Nozick & P. Selznick, *Law & Society in Transition. Towards responsive law*, Londen: Transaction Publishers 2001.

59 Douglas e.a. 2019, p. 7-8. Zie ook: K. van den Bos, *Elkaar eerlijk behandelen*, Den Haag: Boom juridisch 2023, p. 147-149.

60 J.W. van Prooijen & K.M. Douglas, 'Conspiracy theories as part of history: The role of societal crisis situations', *Memory Studies* 2017, afl. 10, p. 323-333.

61 Douglas e.a. 2019, p. 8. Zie ook: Van den Bos 2023, p. 150-152.

in hetzelfde schuitje zitten en ‘de wereld hebben voorzien voor wat [deze] werkelijk is’. Kortom, complottheorieën behelzen een verleidelijke manier van denken die zich soms moeilijk laat verenigen met een democratisch ethos.⁶²

4 Kan een rechter de soeverein voor zich winnen?

Dan rest nu de praktische vraag wat de rechter met de argumenten van de soevereinen aan moet. Rechters hebben tot nu toe rechtsgetrouw antwoord gegeven op deze argumenten. Zij die in Nederland wonen hebben zich immers te houden aan het in Nederland geldende recht. Rechters hebben gesteld niet bevoegd te zijn om de grieven van de soevereinen middels het recht te beantwoorden: daarvoor moet bij de wetgever aangeklopt worden.⁶³ Zij hebben soevereine eisers gewezen op de onjuistheid van hun claims – dat er geen Trustbelastingdienst of Hoge Raad voor de Kinderen bestaat – of op de verplichtingen die (belasting)wetgeving of overeenkomsten in Nederland meebrengen.⁶⁴ Vanuit een intern perspectief op het recht is hier weinig op af te dingen. Kan de rechter niets anders met de soeverein?

Enerzijds hoort bij toepassing van het recht ook oog voor de rechtvaardigheidsperceptie van het individu, ongeacht het rechtsgebied. Deze thematiek komt aan bod in het werk van sociaal-psycholoog en empirische rechtswetenschapper Kees van den Bos. Van den Bos beschrijft het eerlijk-proces-effect, waarmee hij doelt op dat een ervaren eerlijke en rechtvaardige behandeling, in bijvoorbeeld de rechtszaal, ertoe kan leiden dat mensen positiever reageren op toekomstige gebeurtenissen, zoals toekomstige betrekkingen met de overheid.⁶⁵ Een eerlijke behandeling, gemeten vanaf de subjectieve ervaring van een individu, kan bijdragen aan het voorkomen van huidige maatschappelijke problematiek zoals wantrouwen, polarisatie en complotdenken, aldus Van den Bos.⁶⁶ Rekening houden met factoren zoals een respectvolle behandeling, een professionele uitstraling van de rechter en de ruimte voor het uiten van meningen kan bijdragen aan zogeheten waargenomen procedurele rechtvaardigheid, zelfs bij uitkomsten die ongunstig zijn voor het individu.⁶⁷

Ten opzichte van de soevereinen betekent dit een opstelling van rechters en ambtenaren als empathisch gesprekspartner met

duidelijke taal.⁶⁸ De eerlijke behandeling van individuen, waaronder heldere communicatie bij besluitvormingsprocedures, kan bijdragen aan het ‘voorkomen dat grote groepen mensen tot onterecht complotdenken vervallen’.⁶⁹ Wellicht kan zelfs de agressiefste soeverein toch middels het bieden van een luisterend oor en een serieus gesprek verleid worden om zich weer open te stellen. Zet de persoon dus niet meteen weg als ‘wappie’ of als opportunist, maar ga het gesprek open en eerlijk aan en probeer de oorsprong van hun wantrouwende houding te begrijpen. Zoals Lucienne van der Geld recentelijk in dit blad betoogde: ‘ook al spreek je letterlijk een andere (juridische) taal dan een soevereine en autonome mens, dan kun je het beste eerst – ondanks de tijdsinspanning die dat vergt – diens vragen proberen te beantwoorden en hopelijk te komen tot een oplossing’.⁷⁰

Wellicht kan zelfs de
agressiefste soeverein toch
middels het bieden van een
luisterend oor en een serieus
gesprek verleid worden om
zich weer open te stellen.
Zet de persoon dus niet
meteen weg als ‘wappie’ of
als opportunist, maar ga het
gesprek open en eerlijk aan

Daarentegen is het de vraag of de rechter dit ideaal daadwerkelijk kan verwezenlijken. Allereerst nuanceert Van den Bos zelf de effectiviteit van het eerlijk-proces-effect voor personen die reeds het complotdenken vergaand hebben omarmd.⁷¹ Als personen slechte ervaringen met de overheid hebben gehad, of om een andere reden tot afkeer van de overheid zijn gebracht, is de vatbaarheid voor meer vertrouwen in de overheid en het recht niet slechts te overbruggen met eerlijke procedures. De rechter als empathische gesprekspartner lijkt eerder een *condicio sine qua non* voor rechtvaardige rechtspraak, dan een ontmantelingstechniek voor met complottheorieën doorspekte soevereiniteitsargumentatie. Er zit in sommige gevallen dus niets anders op dan het handhaven van de wet, hoe inherent onrechtvaardig dit ook overkomt op de wet ontkennende soeverein.

62 J.W. van Prooijen, G. Spadaro & H. Wang, ‘Suspicion of institutions: How distrust and conspiracy theories deteriorate social relationships’, *Current Opinion in Psychology* (43) 2022, p. 65-96. Voor meer over de verhouding tussen complottheorieën en de democratie: I.D. Siegel, ‘Complottheorieën en de democratie: een duale verhouding’, *Filosofie-Tijdschrift* (33) 2023, afl. 4, p. 22-29. Sommige filosofen en historici benadrukken dat complotdenken ook een nodige functie in een democratie vervult. Door kritisch en wantrouwend te kijken naar de overheid en daadwerkelijke samenzweringen te onthullen kan complotdenken bijdragen aan een gezonde democratie, aldus deze auteurs. Zie bijvoorbeeld: K.S. Olmsted, *Real Enemies. Conspiracy Theories and American Democracy, World War I to 9/11*, New York: Oxford University Press 2019. C. Pigden, ‘Popper Revisited, or What is Wrong with Conspiracy Theories?’, *Philosophy of the Social Science* (25) 1995, afl. 1, p. 3-34.

63 Zie hof Arnhem-Leeuwarden 24 juli 2023, ECLI:NL:GHARL:2023:6265, *Belastingblad* 2023/328, r.o. 4.

64 Zie Rb. Midden-Nederland (vzr.) 11 februari 2022, ECLI:NL:RBMNE:2022:577, *NLF* 2022/0498, m.nt. E. Roosendaal, r.o. 5, 9. Rb. Overijssel 15 maart 2022, ECLI:NL:RBOVE:2022:715, *Belastingblad* 2022/174, r.o. 4-5. Rb. Zeeland-West-Brabant 15 maart 2023, ECLI:NL:RBZWB:2023:1861, r.o. 3.4. Hof Amsterdam 31 augustus 2023, ECLI:NL:GHAMS:2023:2770, *NTFR* 2023/2122, m.nt. C.M. Dijkstra, r.o. 5.1.4.

65 Van den Bos 2023, p. 19-20.

66 Van den Bos 2023, p. 27-28.

67 Van den Bos 2023, p. 29.

68 Recentelijk door voormalig president van de Hoge Raad Geert Corstens als ‘Rechterlijke frisheid’ geduid, zie G.J.M. Corstens, ‘De goede rechterlijke attitude’, *NJB* 2023/2820, afl. 49, p. 3403-3406, in par. 3.1.

69 Van den Bos 2023, p. 142. Zie ook: T.R. Tyler, *Why People Obey the Law*, Princeton: Princeton University Press 2006.

70 L. van der Geld, ‘Een soevereine vrije mens van vlees en bloed in de rechtszaal en op het notaris-kantoor’, *AA* 2023, afl. 9, p. 626 (AA20230626).

71 Van den Bos 2023, p. 29.

Daarnaast is bij rechtbanken in de Verenigde Staten te zien dat soevereinen alle middelen aangrijpen om rechtspraak te vertragen en aan *paper terrorism* doen.⁷² Deze nogal hyperbolische benaming houdt het gebruik van frauduleuze juridische documenten of het misbruik van juridische documenten en procedures in om burgers, ambtenaren of rechters te hinderen, af te schrikken of anderszins te benadelen.⁷³ Juristen in de Verenigde Staten worstelen enorm met dusdanige procedurele wapens van de soevereinen en de werk- en tijdsdruk die deze wapens voortbrengen bij rechtbanken.⁷⁴ Verhoogde straffen op evident onredelijke procedures en extra procedurele barrières bij het aanhangig maken van zaken zijn geopperd, naast preventiemaatregelen ter bescherming van burgers tegen beïnvloeding door handelaars in soevereiniteitsretoriek.⁷⁵

Dat roept de vraag op of het Nederlands recht – naast een eventuele bijdrage aan het ‘ontmantelen’ van complottheorieën – voldoende weerbaar is tegen de soevereinenbeweging en de hermeneutiek van het wantrouwen. Hoogleraar Jan Brouwer opperde in dit verband dat het Openbaar Ministerie moet gaan kijken naar vervolging van aanbieders van cursussen of documenten om soeverein te worden.⁷⁶ Daarnaast is een recent kort geding bij de rechtbank Limburg opmerkelijk. Een juridisch advieskantoor werd daarin verplicht om te stoppen met het delen van evident onjuiste informatie, zoals dat inkomstenbelasting een aftrekbare gift is en dat de Nederlandse Grondwet niet geldig is.⁷⁷ Het recht kan zich dus verweren tegen de hermeneutiek van wantrouwen, maar zal hiertoe wellicht epistemologische of hermeneutische barrières moeten opwerpen.⁷⁸ Interessant vervolgonderzoek kan zijn hoe deze barrières opgeworpen kunnen worden en welke rechtsmiddelen gevoelig zijn voor burgers die zich van de verplichtingen van het recht willen ontdoen.

Het recht is niet helemaal los te maken van de soeverein

5 Conclusie

In dit artikel zijn de soevereinen en hun verhouding met het recht nader beschouwd. Allereerst is een voorbeeld van

retoriek van de soevereinen weergegeven en is beschreven hoe deze retoriek als complotdenken kan worden gezien. Vervolgens is het complotdenken van de soevereinen over het recht geduid als hermeneutiek van het wantrouwen: de soeverein ziet het recht als verhulling van een illegitieme overheid en als belemmering van de eigen individuele vrijheid. Daarna is uiteengezet dat deze interpretatie van het recht zich moeilijk laat verenigen met de sociaalcontractleer en de fundamentele van ons rechtssysteem. Als laatste is gereflecteerd op hoe een rechter om kan gaan met de soevereine burger. Zo wordt van de rechter verwacht dat zij zich opstelt als een empathische gesprekspartner. Hoewel deze opstelling in algemene zin van belang is voor rechtvaardige rechtspraak, lijkt omtrent het complotdenken van de soevereinen meer nodig dan een luisterend oor. Daarnaast is het belangrijk te zien dat de vragen die de opkomst van soevereinen opwerpt over het recht grotendeels voorbijgaan aan het zuiver juridische conflict. Geldproblemen, vatbaarheid voor valse beloften op het internet en slechte ervaringen met de overheid kunnen hen tot deze stellingnames brengen.⁷⁹

‘Soevereiniteit’ in deze complexe, geglobaliseerde wereld kan men slechts in en middels de wet vinden. Dat blijkt ook uit de inzet van het recht door de soevereinen: enig geloof in de legitimiteit van de wet is daarvoor wel nodig, anders kan het recht enkel de taal van handhaving en repressie spreken tegen de soeverein. In die minimale, *praktische* erkenning van het recht en juridische procedures zit de laatste ‘draad’ waarmee de soeverein (vanuit diens perspectief) nog verbonden is met het rechtssysteem – én de mogelijke opening om de soeverein weer terug te winnen voor de rechtsorde.⁸⁰

De overtuigingen van soevereinen botsen met de fundamentele van ons rechtssysteem en laten zich niet makkelijk tot een juridische discussie vertalen. De soeverein stelt niettemin een vraag die raakt aan een fundamentele en klassieke discussie over politieke legitimiteit: waarom moet ik me aan het recht houden als ik het er niet mee eens ben? Een door en door politiek-filosofische vraag, waar de soeverein middels de hermeneutiek van het wantrouwen, *tegen* het recht in, het antwoord op wil vinden. Het recht is echter niet helemaal los te maken van de soeverein.

72 C. Lee, ‘Sovereign Citizens: Sitting on the Docket All Day, Wasting Time’, *Minnesota Law Review* 2 maart 2022. Zie voor een overzicht van de strategieën van ‘paper terrorism’: C.M. Sarteschi, *Sovereign Citizens. A Psychological and Criminological Analysis*, Cham: Springer 2020, p. 47-57.

73 Sarteschi 2020, p. 47.

74 Lee 2022. Zie ook: Loeser 2015, p. 1125-1129. J.P. Weir, ‘Sovereign Citizens: A Reasoned Response to the Madness’, *Lewis & Clark Law Review* (19) 2015, afl. 3, p. 829-870.

75 Lee 2022.

76 ‘Autonomen geloven dat ze zich mogen onttrekken aan de overheid. Maar dat is een illusie’, *Pointer*, KRO-NCRV 12 oktober 2023.

77 Rb. Limburg (vzr.) 8 november 2023, ECLI:NL:RBLIM:2023:6530, *NLF* 2023/2632, m.nt. Y. Geradts.

78 Zie hierover in het kader van tolerantie in een weerbare democratie B.R. Rijpkema, *Tolerantie als democratisch ethos* (oratie Leiden), Leiden: Universiteit Leiden 2023.

79 Loeser 2015, p. 1137-1138.

80 Een parallel is hier te trekken met het ‘aanpassingsdilemma’ van antidemocratische partijen, die in het verleden om mee te doen bepaalde uitgangspunten van de democratie moesten omarmen, om vervolgens hun antidemocratische doel mettertijd te verliezen. Zie B.R. Rijpkema, *Weerbare Democratie*, Amsterdam: Nieuw Amsterdam 2015, p. 124-125.